

Stefan KIEDROŃ

ORCID: 0000-0002-3564-7053

Uniwersytet Wrocławski

21 perspectieven om Nederland te bekijken

Abstract

The latest book by Piotr Oczko, *Pocztówka z Mokum. 21 opowieści o Holandii (Postcard from Mokum, 21 stories about Holland)* is a very intriguing and very personal view of the Netherlands. This view, presented in 21 essays, shows a wealth of cultural layers in the past and in modern society: from art and poetry of the Golden Age, through architecture to homosexuality. In his book, Oczko also presents his personal view of the Polish society A.D. 2021, and expresses his ‘discomfort’ about it (to use the words of Marieke Lucas Rijneveld). Oczko’s *Pocztówka...* is not an ‘everyday’ book. Still, it is definitely worth reading.

Keywords: Holland, Amsterdam, art, poetry, modern Dutch society, modern Polish society.

Over de Nederlandse maatschappij, geschiedenis en cultuur zijn talloze boeken in verschillende talen geschreven; uiteraard ook in het Pools. In de laatste jaren kon men in de Poolse boekwinkels niet alleen populaire toeristische gidsen vinden, maar ook: boeken over Middeleeuwse kunst van de Warschause kunsthistoricus Antoni Ziemia (een driedelig werk over de 14de en 15de eeuw; Ziemia 2008, Ziemia 2011, Ziemia 2015), over de ‘geheimen’ van de moderne maatschappij – voor volwassenen (Orzechowski 2014) en voor de jeugd (Chomiuk 2022) – of algemeen: over ‘Holland’, zoals het Koninkrijk der Nederlanden in het Pools nog steeds genoemd wordt. *Holandia* is ook de titel van een boek uit 2019 van Piotr Oczko, een ‘in de Nederlandse wereld’ zeer actieve auteur, vertaler en hoogleraar aan de Jagiellonische Universiteit.

Eind 2021 heeft Oczko een nieuw boek gepubliceerd: *Pocztówka z Mokum. 21 opowieści o Holandii (Ansichtkaart uit Mokum. 21 vertellingen over Holland)*. Oczko zelf noemt ook (9) een reeks van auteurs die over Nederland hadden geschreven, naast Colin White en Laurie Boucke (*The UnDutchables*, uit 1989), Greg Shapiro (*How to be Dutch*, uit 2016), Han van der Horst (*The Low Sky*, uit 1996) en Martijn de Rooi (*How to Survive in Holland*, uit 2007). En ook Poolse

auteurs: naast Marek Orzechowski ook Jan Balicki of Lech Niekrasz, Ella en Andrzej Banach en zelfs ‘historische monumenten’ zoals *Holandya* uit 1894 van de in een andere Poolse context bekende Stanisław Bełza.

De titel van Oczko’s boek verwijst naar de Joodse naam van Amsterdam: *Mokum Alef* (53, 285). Voor hem is deze stad een veilige haven in zijn geliefde Nederland. Het woord ‘geliefd’ klinkt niet helemaal wetenschappelijk; het is meer een emotie. En dat is het ook: een boek vol emoties. Niet alleen over ‘zijn’ Nederland, maar ook over veel meer: over zijn eigen leven en over Polen dat voor hem niet helemaal (of: helemaal niet?) ‘geliefd’ is. Hij ervaart sinds lang, en in het bijzonder vanaf 2015, tegenover het land waarin hij leeft, een emotie die hij (op zijn Duits) *Hassliebe* noemt (27). Hij is “een mentale Amsterdammer” (zo wordt hij in de media voorgesteld) en hij wil zijn lezers een sleutelbos geven tot dit Nederlandse raadsel.

De *21 vertellingen over Holland (21 opowieści o Holandii)* zijn essays die grotendeels eerder in het Poolse maandblad *Znak* werden gepubliceerd en hier in boekvorm werden verzameld. Er wordt hier een grote waaier van thema’s voorgesteld: schoonmaken (ja!), architectuur, muziek, schilderkunst, (moderne) maatschappij, Delfts blauw, keuken, kinderen, ‘Gouden-Eeuws’ studentenleven, tsaar Peter I, homoseksualiteit (de drie laatste als nieuwe essays) – en literatuur.

Het eerste thema valt te verklaren door het feit dat Oczko zijn habilitatie-monografie aan een zeer ongewoon onderwerp had gewijd: het schoonmaken in Nederland. “Waarover ben je gehabiteerd? Over schoonmaken!”, schrijft hij in het essay “Hebben jullie al de ramen voor Jezus gewassen?” (137–149). En die habilitatie kwam er: Oczko is auteur van een *monumentale* monografie over de ‘Hollandse poetsucht’: *Bezem & Kruis* (Oczko 2013, 2020). En hijzelf is een perfectionistische pedant (137).

Het laatste thema is eveneens verklaarbaar, want Oczko is in eerste instantie literatuurhistoricus (hoewel hij schrijft dat hij “de literatuur heeft verraden”, 137). Hij kijkt dus met ‘literaire ogen’ naar de Nederlandse cultuur. Op die manier zou de Gouden Eeuw voor hem misschien niet “de eeuw van Rembrandt” zijn (zoals Johan Huizinga dat formuleerde), maar de eeuw van poëzie.

We vinden daarom vaak verschillende literaire verwijzingen, soms verbonden met de schilderkunst. Bij schilderijen van Gabriël Metsu waar lezende mannen *en* vrouwen afgebeeld worden, wijst Oczko (21) o.a. naar de emblematische Jan Harmenszoon Krul die in zijn *Minne-beelden...* uit 1640 schreef dat liefde een zee is en het schip de minnaar (het precieze citaat luidt: “Wel te recht mach Liefde by de Zee vergeleecken werden (...) even gaet het met een Minnaer als het een Schipper doet (...)”) (zie De Jongh 1976: 121).

In *Pocztówka...* zijn nog meer emblematische verbindingen tussen kunst en literatuur te vinden. Bij het verhaal over molens citeert Oczko een embleem van Daniël Heinsius uit diens bundel *Quaeris quid sit amor?* (80). En bij het verhaal

over het schoonmaken noemt hij (naast Bredero en Campo Weyerman) ook Jan Luyken (142). En ja, wij vinden hier ook de naam van de meest actieve emblematicus: Jacob Cats. Piotr Oczko noemt hem “een vreselijke klier” (*straszliwy nudziarz*, 248). Nou, zouden zoveel mensen zo’n vervelende kerel zo graag gaan lezen? Dat zal toch niet... In *zijn* tijd, gaat het verhaal, stonden op de planken van bijna elk Hollands huis minstens twee boeken: de Bijbel en een werk van Cats. Er is meer: Cats’ embleembundels werden ook ver over de grenzen van de Republiek populair, zo bijvoorbeeld in Silezië. Ze zijn hier tot vandaag te vinden; zie daarover de monografie van de Wrocławse neerlandica Joanna Skubisz (Skubisz 2021). In die Catsiaanse context moet nog een naam worden genoemd: Adriaen van de Venne die de gravures bij Cats’ gedichten had ontworpen. Zij vormen als het ware een onafscheidelijk duo: Géén Cats zonder Van de Venne; géén Van de Venne zonder Cats. En dat is ook in *Pocztówka...* te zien (219, bij het verhaal over kinderen).

En nog een verbinding van literatuur en kunst, *en* (huidig) Polen. Oczko noemt (22, 24) het schilderij van Caspar Netscher *De briefschrijver* uit 1665, met een kaart van Pruisen door Caspar Henneberg, in de Nederlandse versie van Willem Blaeu uit 1645. Oczko ziet de man op dit schilderij als iemand die een lucratief contract aan het opstellen is. Een contract met Polen, in de door Joost van den Vondel poëticaal zo geroemde Moedernegotie aan de Oostzee? Mischien... Het door Vondel (in zijn *Gijsbreght van Aemstel*) geprezen “vette land van Pruisen” profiteerde van graan uit de rijkste graanregio in Europa die toen tot Polen behoorde: Oekraïne. Deze graanrijkdom is sinds februari 2022 voor iedereen in de wereld duidelijk geworden. Vondel verschijnt ook in het verhaal over kinderen, met zijn “Kinderlyck” (226); hier hebben wij een prachtige vergelijking met *Treny* van de canonieke Poolse Renaissance-dichter Jan Kochanowski.

Andere door Oczko genoemde auteurs zijn Petrus Scriverius (hier zonder nadere beschrijving) en de dichter (ja, hier wél) Jan Janszoon Starter (188). En ook Jacob Westerbaen, met zijn bekende gedicht “Lof van de pekelharing” (209). Dat gedicht is, uiteraard, weergegeven in het (alweer) bekende schilderij van Joseph de Bray. Voor een literatuurhistoricus is deze combinatie het meest interessant: teksten in schilderijen. Men is altijd geneigd om *eerst* de tekst te lezen en pas *daarna* het schilderij te bekijken.

En nu dus nog: het lezen. In de 17de-eeuwse Republiek waren er in bijna elke stad tientallen uitgeverijen die honderden boeken produceerden; dat is bekend. Maar dat Nederlandse perspectief moet tegen een Pools perspectief worden gesteld; en Oczko doet dat. Als mensen al die boeken zouden gaan kopen, dan is er één vereiste: ze moeten kunnen *lezen*. Nu: het 17de-eeuwse Polen was voor meer dan 90% analfabeet. Nog in de eerste decennia van de 20ste eeuw was 30% van de Poolse burgers analfabeet! Oczko maakt in deze context een karakteristieke opmerking (26): men moet de Poolse wet van 7 juli (feitelijk: april) 1949 over

de bestrijding van analfabetisme waarden. Zijn intentie: deze Poolse wet (uit de Stalinistische tijd!) is veel belangrijker dan de huidige ‘nationale’ megalomanie (lees: in Polen *Anno 2021*) en de aandacht voor de vele verloren opstanden.

In Nederland was het absoluut anders: in de 17de eeuw kon de meerderheid van de burgers (ook vrouwen) lezen. Oczko maakt een mooie vergelijking met Sybille van Griethuysen en een (potentiële *en* fictieve) Poolse dichteres Sońka Małgoszczańska (241). Het is niet de inderdaad *unieke* Anna Maria van Schurman (238), het is een ‘gewoone’ burgervrouw. Op die manier zien wij de (voor heel Europa, niet alleen voor Polen) *exclusieve* situatie van Nederlandse vrouwen.

Wat was de oorzaak ervan? Het antwoord is duidelijk: het protestantisme, en dan met name de lectuur van de Bijbel (conform de woorden van Sint-Augustinus: *tolle, lege*). Oczko noemt trouwens (25) nog andere factoren: educatie, economische ontwikkeling, kennis van boekhouding door kooplieden... En toch: elke dag de Bijbel lezen, *dat* gaf de doorslag. En hij onderstreept dat onbewust met de verwijzing naar de voor hem ‘favoriete’ Poolse Bijbel: de Calvinistische *Biblia Brzeska* (118). Jawel, *niet* de (voor Polen misschien wel logisch te noemen) katholieke Bijbel. Sterker: Oczko ziet de Rooms-katholieke Kerk als een venijnige institutie (272)... Zijn dit de Poolse Zwarte Kousen? Dit besef heeft de Poolse auteur wel: zie zijn woorden over zijn vriend Henk en over Marieke Lucas Rijneveld (311), als ook over een Poolse aartsbisschop die het over de ‘Regenboog-plaag’ had (312).

Daarbij moet men hier (en ook elders) wel voorzichtig zijn bij een mogelijke ahistorische kijk op de Nederlanden. Dit was een decennialange ontwikkeling. De calvinistische ‘Alteratie van Amsterdam’ vond plaats in 1578, het Twaalfjarig Bestand (de *feitelijke* erkenning van de calvinistische Republiek door Spanje) in 1609, meer dan 30 jaar later. De Vrede van Münster (de *juridische* erkenning van de Republiek) kwam in 1648, bijna 40 jaar na 1609. Samen geteld 70 jaar, ofwel bijna *vier* generaties. Dus de informatie: in 1650 is meer dan de helft van alle bewoners in de Republiek geletterd, wat moet met die decennialange ‘protestantse ontwikkeling’ in verband staan. Piotr Oczko ‘springt’ trouwens vaker over de jaartallen heen. Hij noemt 1681 en even daarna 1655 (87); hij noemt 1678 en even daarna 1720 (102), hij noemt 1617 en even daarna 1681 (178): hier een verschil van bijna 65 jaar.

À propos protestantisme: een kleine confessionele correctie van een Poolse protestant is hier nodig. Oczko schrijft (in verband met architectuur) over de Lutherse tekst (naar psalm 46) op de gevel van een Amsterdams huis, “God is myn burg”. Dit werd door Oczko in het Pools vertaald als *Bóg jest mą twierdzą*. Maar: alle Poolse lutheranen kennen *uiteraard* de woorden *Warownym grodem jest nasz Bóg* (in de vertaling van Petrus Dathenus: “Een vaste Borch is onze Godt”).

Ja, ook de architectuur trekt de aandacht van de auteur van *Pocztówka*... Niet alleen die van de Gouden Eeuw maar bijv. ook die van de Amsterdamse School

uit de 20ste eeuw. Ook hier zien wij de emoties van Oczko: op het Amsterdamse Surinameplein voelt hij zich, eindelijk, ‘thuis’ (28) en de ‘Schoolse’ gebouwen in ‘zijn’ buurt beschrijft hij met voorliefde (30-34). Het Nederlandse (architectuur) landschap wil hij ook nog verrijken, in de versie *de la vie moderne* (68) met snelwegen... Hoewel, bij dat laatste is enige voorzichtigheid geboden: men denke aan het lot van het beroemde *Hofwijck* van Constantijn Huygens, en aan de A12 (*annex* spoorlijn Den Haag-Gouda). Bij architectuur nog een kleine opmerking: wanneer Oczko voor het eerst Rotterdam bezoekt, is hij teleurgesteld door de “conventionele dozen uit glas en metaal, en zelfs de ‘te originele’ kubushuizen” (260). Maar: elke klassieke kunst was toch ooit modern, niet waar? Dus: ook de hedendaagse, moderne architectuur wordt ooit klassiek...

Het boek is zeer rijk geïllustreerd. En de illustraties werden door de auteur niet zelden met persoonlijke emoties verbonden. Het sprekende voorbeeld daarvoor is de keuze van de illustratie op de omslag: het schilderij *Een schrijver die zijn pen versnijdt* van Jan Ekels de Jongere (1759–1793) uit 1784 (vandaag in het Rijksmuseum Amsterdam). Oczko uitte daarbij (20) zijn dankbaarheid aan de Wrocławse neerlandicus Jan Urbaniak die destijds in het voordeel van Oczko had *afgezien* om juist dit schilderij voor de omslag van *zijn* boek over de Nederlandse verlichting te gebruiken (Urbaniak 2016).

De meeste schilderijen in *Pocztówka...* stammen uit de Gouden Eeuw, o.a. werken die in de Dublinse tentoonstelling “Love Letters. Dutch Genre Paintings in the Age of Vermeer” (Sutton et al. 2003) werden gepresenteerd. En hier: vrouwelijke gestalten, *alleen*, zonder mannen. Naast Johannes Vermeer waren hier ook de reeds genoemde Metsu, en verder Emanuel de Witte of Gerard Dou te vinden. De *Lezende oude vrouw* van die laatste (264) herinnert opnieuw aan de calvinistische (lees)cultuur. Niet alleen deze periode verdient de aandacht van Oczko. Ook de ‘grijze’ Haagse School met Jacob Maris (69-71) krijgt de aandacht met een *pas* door de jaren heen, zo schrijft hij, opgebouwde waardering.

Verder zijn er in het boek talrijke tegels, kopergravures en kaarten te zien. En ook het interieur van de originele keuken van de auteur (72-73), tot barstens toe vol met Delfts blauw (‘Oczko-stijl’: “blauwe monsters” – *blękitne potwory*, 107), mag niet ontbreken. De privébibliotheek van de auteur (met meer dan tienduizend boeken!) werd, jammer genoeg, niet afgebeeld...

Af en toe komt men stellingen van de auteur tegen die discussie oproepen. De eerste is verbonden met de term ‘Gouden Eeuw’. Deze term wekt in Oczko niet altijd positieve emoties. Want, schrijft hij (163), veel mensen in die tijd hadden geleden... Ja, dat mag wel waar zijn, maar het is toch betrekkelijk. Als wij de 17de eeuw in Nederland met die in Duitsland (Dertigjarige Oorlog) of in Polen (constante oorlogen) vergelijken, dan zien we dat. En nog: de Poolse ‘Gouden Eeuw’ was de 16de eeuw; dat is in Polen een *locus communus*. Leefden dan in die tijd ook niet mensen die *toen* hadden geleden?

Verder: past het poppenhuisje van Petronella Oortman (93) in de *barok*tijd of is het meer rokoko? Is de ‘tulpengekke’ inderdaad een “vermeend” fenomeen (111-116)? Wel is waar dat de film *Tulip Fever* uit 2017 *żenujący*, gênant is; maar *Girl with a Pearl Earring*? Is deze meest schilderachtige film inderdaad een totaal mislukte film (*filmowy gniot*, 230)? En Oczko’s interpretatie van 17de-eeuwse schilderijen met bergachtige landschappen? Zijn die echt niet “italianiserend”, zoals Oczko beweert, maar origineel Nederlands (60-61)?

En wanneer Oczko, een vurige anti-royalist (175), zijn bewondering voor tsaar Peter I uitspreekt (een hervormingsgezinde *open mind*), “hoewel” deze tegelijk een vreselijk wrede dictator was, dan roept dat zeker vragen op. Europa kent, ook in latere tijden, tot in de 20ste eeuw, dictatoren die ‘hervormingsgezind’ waren. Ze zijn beslist *niet* te bewonderen...

Bij de opmerking dat kinderen alleen werden geportretteerd als hun ouders kooplieden of handwerkers waren (dus: geen prinsen; 221), moet men zeggen: dat is logisch, het gaat immers niet om de aristocratische, maar om de *burgerlijke* cultuur.

Anderzijds zijn er hier uiteraard zeer veel treffende observaties. Een karakteristiek moment is de beschrijving van de Nederlandse Holocaust-geschiedenis. Dit, onbewust, maar waarschijnlijk veeleer bewust, in contrast tot de ‘veilige haven’ Mokum. Ja, de Nederlanders, die hadden hun Anne Frank. Maar zij hadden ook Westerbork. En ze hadden *amper* ca. 20% van hun Joodse medeburgers kunnen redden. Helemaal anders dan de Belgen: zij hadden (door de vernietiging van hun archieven voor de Duitse bezetter) bijna 60% van de Belgische Joden gered (292).

Tot slot nog eens terug naar de literatuur. Een *littéraire* figuur uit Polen speelt namelijk in het boek van Piotr Oczko een belangrijke rol: Zbigniew Herbert. De Poolse dichter (wat jammer dat hij de Nobelprijs voor literatuur *niet* heeft gekregen; hij had het verdiend!) en essayist publiceerde in 1993 een boek over de Nederlandse Gouden Eeuw: *Martwa natura z w dzidlem* (*Stilleven met breidel*, een jaar later in het Nederlands uitgegeven als *De bittere geur van tulpen*). Voor Oczko was de lectuur ervan *het* begin van zijn Hollandse fascinatie. En hoewel hij Herbert later vanwege “tallose fouten” (*multum b d w*) steeds vaker bekritiseerde (hij was niet de enige, zie Kiedro  1996), kwam er *toch* ‘de verzoening’. Oczko beseft (39) dat Herbert hierin een “artistiek manifest” en een “persoonlijke visie” op de wereld presenteerde.

Precies zo moeten we ook de *Ansichtkaart uit Mokum* lezen: als een *zeer* persoonlijke visie op het leven, op Nederland, en op Polen... *Ze*er lezenswaardig!

Bibliografie

- Balicki, Jan, en Maria Bogucka. *Historia Holandii*. Zakład Narodowy im. Ossolińskich, 1976.
- Banach, Ella, en Andrzej Ella. *Odkrycie Amsterdamu*. Wydawnictwo Literackie, 1975.
- Bełza, Stanisław. *Holandya*. G. Gebethner, 1894.
- Chomiuk, Martyna. *Nou, zeg! Holandia dla dociekliwych*. Dwie Siostry, 2022.
- De Jongh, Eddy. *Tot lering en vermaak: betekenis van Hollandse genrevoorstellingen uit de zeventiende eeuw*. Rijksmuseum, 1976.
- De Rooi, Martijn. *How to Survive in Holland. Dealing with the Dutch, before They Deal with You*. Dutch Publishers, 2007.
- Herbert, Zbigniew. *Martwa natura z wężdzielcem*. Wydawnictwo Dolnośląskie, 1993 (Wydawnictwo Zeszytów Literackich, 2003). Nederlandse versie: *De bittere geur van tulpen. Holland in de Gouden Eeuw*, vertaald door Gerlof Janzen. Contact, 1994.
- Kiedroń, Stefan. "Z. HERBERT, Martwa natura z wężdzielcem, Wrocław 1993". *Neerlandica Wratislaviensia*, vol. 9, 1996, pp. 105–107.
- Oczko, Piotr. *Bezem & Kruis. De Hollandse schoonmaakcultuur of de geschiedenis van een obsessie*, vertaald door Paul Hulsenboom. Stichting Primavera Pers, 2020. Poolse origineeleditie: *Miotła i Krzyż. Kultura sprzątania w dawnej Holandii albo historia pewnej obsesji*. Collegium Columbinum, 2013.
- . *Holandia. Książka do pisania*. Austeria, 2019.
- Orzechowski, Marek. *Holandia. Presja depresji*. Muza, 2014.
- Shapiro, Greg. *How to be Dutch. The Quiz*. XPat Scriptum Publishers, 2016.
- Skubisz, Joanna. *O Kupidynie na łyżwach i nie tylko. Emblematy niderlandzkiego Złotego Wieku w zbiorach Biblioteki Uniwersyteckiej we Wrocławiu*. ATUT, 2021.
- Sutton Peter C., et al. *Love Letters. Dutch Genre Paintings in the Age of Vermeer*. National Gallery of Ireland, 2003.
- Urbaniak, Jan. *Batalia o człowieka Oświecenia. XVIII-wieczne czasopiśmiennictwo holenderskie jako zwierciadło epoki*. ATUT, 2016.
- Van der Horst, Han. *The Low Sky. Understanding the Dutch: the Book that Makes the Netherlands Familiar*. Scriptum, 1996.
- White, Colin, en Laurie Boucke. *The UnDutchables. An Observation of the Netherlands, Its Culture and Its Inhabitants*. White-Boucke Productions, 1989.
- Ziomba, Antoni. *Sztuka Burgundii i Niderlandów 1380–1500*, t. 1, *Kultura i sztuka dworu burgundzkiego oraz miast niderlandzkich 1380–1500*. Wydawnictwa Uniwersytetu Warszawskiego, 2008.
- . *Sztuka Burgundii i Niderlandów 1380–1500*, t. 2, *Niderlandzkie malarstwo tablicowe 1430–1500*. Wydawnictwa Uniwersytetu Warszawskiego, 2011.
- . *Sztuka Burgundii i Niderlandów 1380–1500*, t. 3, *Wspólnota rzeczy. Sztuka niderlandzka i północnoeuropejska 1380–1500*. Wydawnictwa Uniwersytetu Warszawskiego, 2015.